

„Aki megnyitotta a Kozmosz kapuját...”

„Egyszeriben könnyebb lett minden. Kezem, lábam, sőt egész testem, mintha nem is az enyém lett volna. Semmi súlya sem volt... Aztán észrevettem, hogy már nem ülök, nem is fekszem, hanem valahogy lebegek a pilótafülkében...” (J. A. Gagarin)

„A Szovjetunió ezzel az űrkutatás terén tett forradalmi lépéssel jelentős előnyre tett szert velünk szemben. Akármennyire is fáj, szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy több éves lemaradásunk van a Szovjetunióval szemben. Ez az űrutazás olyan jelentős tudományos lépés, hogy csak tisztelettel és csodálattal adózhatunk az oroszoknak, akik véghezvitték. Én magam is megdöbbenve állok hatalmas teljesítményük előtt. Személyes gratulációmát már továbbítottam Hruscsov elnöknek, és természetesen a bátor és hős űrhajósoknak is.” (John F. Kennedy, az USA elnöke)

Jelen sorokkal Jurij Gagarinról és útjáról emlékezünk meg, aki eljutott oda, ahol ember még nem járt azelőtt.

Az első kísérleti emberes űrhajó, a „Szputnyik űrhajó-1” indítását 1960. május 1-jére tűzték ki, de a startra csak két héttel később, május 15-én került sor. Az űrhajó orientációs rendszere meghibásodott, az űrhajó magasabb pályára állt, és csak két és fél év elteltével tért vissza a Föld légkörébe. Utasai nem voltak. A második kísérlet július 23-án ugyancsak kudarcot vallott, az űrhajó két kutyával a fedélzetén visszazuhant, mielőtt elérte volna a megfelelő pályamagasságot. Augusztus 19-én sikeres repülést hajtottak végre, Bjelka és Sztrelka kutyák 27 óra alatt 18 fordulatot tettek meg a Föld körül. 1960. október 24-én Bajkonurban egy üzemanyaggal töltött interkontinentális rakétát javítottak a szakemberek. A rakéta felrobant. 164 ember vesztette életét.

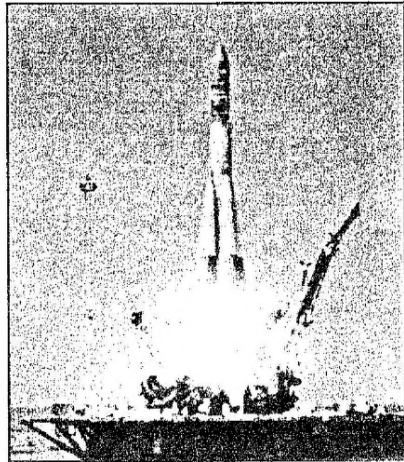
A következő két próbarepülés (december 1. és 22.) sikertelen volt, a repülési tervet biztonsági okokból módosították: a tervezett három, illetve 16 fordulat helyett csak egyet kellett megtenni a Föld körül. Az 1961. márciusában indított 4-es és 5-ös számú Szputnyik-űrhajókban egy-egy kutya (Csernuska és Zvjodzocska), valamint egy-egy felszerelt űrhajós-bábu kapott helyet a katapultülésen. (A Szputnyik, illetve Vosztok űrhajók voltak az egyetlenek, amelyekbe katapultülést szereltek. A Szputnyik- és Vosztok űrhajókat csak a nevük különbözteti meg egymástól.)

A kísérletek során a hordozórakéta 71,4%-os, az űrhajó 60%-os biztonsággal vizsgázott. Ez már-már megközelítette a kitzótt 90%-os biztonsági szintet, de az amerikaiak április 28-ra tervezett első Mercury-repülése nem tette lehetővé a további várakozást. Április 8-án az Állami Bizottság 12-ére tűzte ki az első emberes repülést. Gagarin csupán 10-én tudta meg, hogy a már felkészített űrhajósok közül őt választották ki. Az első űrhajós-csoport 20 főből állt, olyanok voltak köztük, mint Tyitov

vagy Leonov, az első „űrsétáló”. A földi felkészítés során azonban egy űrhajós-jelölt életét vesztette: hasonlóan a későbbi Apolló-1 tragédiájához, egy szimuláció közben az oxigén belobbant, V. V. Bondarenko az égő szimulátorban meghalt. A 20 fős csoportból több embert azért bocsátottak el, mert rosszul bírták a földi felkészítést, illetve nem a megfelelő eredményeket érték el. (Ma már sokkal egyszerűbb „túlesni” a kiképzésen. A hatvanas évek elején azonban még nem ismerték pontosan az űrutazás körülményeit. Furcsa lenne, ha pl. Dennis Titónak egy ilyen kiképzésen kellett volna átesnie.)

A titoktartási kötelezettség miatt a szovjet tájékoztatás teljesen felkészületlenül reagált az első űrrepülésre. Gagarinról mindaddig nem készült életrajz, így a nyugati sajtó többször megkérdőjelezte származását. A pártvezetés által fogalmazott, és amúgy is cenzúrázott közleményekben állandóak voltak az ellentmondások. Gyakran felcserélték a moszkvai, a bajkonuri (és pl. a közép-európai) időt.

Így fordulhatott elő, hogy Magyarországon reggel kilenckor bemondták, hogy az űrhajós tízkor visszatért. Sok képet retusáltak, illetve újrafotóztak. Így „tűnt el” pl. a CCCP-felirat a Gagarin-repülést megkérdőjelezők által bizonyító erejűnek tartott képről. Az űrhajóról és a rakétáról nemzetbiztonsági okokból eleinte nem hoztak semmiféle információt nyilvánosságra, az újságokban csak egy füstbe burkolt orrkúp volt látható (ráadásul nem is a Vosztoké).

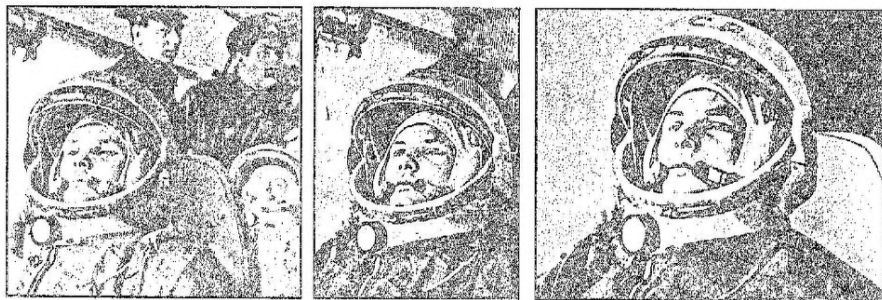
A Vosztok-1 indítása

Az űrhajóscsoportról sem lehetett semmit tudni. A rakéta tervezőjét „Főtervezőnek”, tartalékát, Tyitovot pedig „kettes számú űrhajósnak” hívták. (Amikor a Nobel-bizottság tagjai Hruscsovtól rákérdeztek, ki alkotta meg a Szputnyik-1 rakétáját, Hruscsov annyit válaszolt, a szovjet nép. Halála után nevét nyilvánosságra hozták: Szergej Pavlovics Koroljov.)

Mikor valakinek említettem, Gagarinról írok cikket, rögtön megkérdezte: „Igaz az, hogy már Gagarin előtt is jártak az űrben? Nemrég volt róla egy film a tévében.”

Nos tényleg, aki szeret érdekes, tudományosnak mondott könyveket olvasni, műsorokat nézni, joggal gondolhatja, Gagarin nem az első ember volt az űrben. De hát olyanokat is hallani mostanában, hogy nem volt holdraszállás, meg hogy teljes joggal lehet nyaralót vásárolni a Vénuszon. Most csak két „információforrást” említenék. Az egyik a híres-hírhedt Nemere István tollából származik. Könyvének címe: Halottak keringenek a Kozmoszban. Természetesen pontosan alátámasztja minden mondatát, mellyel az elmúlt negyven év szinte minden cseményét ügyesen „megcáfolja”. Íme néhány mondat: „Az az ember, aki Gagarin előtt repült, nem tehetett meg három kört a Föld körül, mert a szerkezet minden műszere elromlott. Ma már tudjuk, »Gagarin« nem ott szállt föl, ahol a hivatalos közlések szerint fel kellett volna szállnia... Egy másik űrhajóspáros évekkel később az eredetileg tervezett leszállóhelytől (ahol a foga-dóbizottság is volt) 1500 kilométerre szállt le, mert elromlott az irányítóberendezés. A

mentőexpedíció csak nagy nehézségek árán talált rájuk.” Nemere szerint egyébként 1957 óta folytak az emberes Vosztok-repülések, csak hát mindenki meghalt, vagy nem teljesítette a három kört. Nos hogy megcáfoljam Nemerét (merthogy már találkoztam olyannal, aki könyvének hitelt adott), jóval az emberes „kísérletek” előtt döntöttek arról, hogy csak egy kört kell megtenni, mégpedig biztonsági okokból. Így ez nem lehet kritérium. Ráadásul ha minden szerkezet elromlott volna, akkor egy negyed kört sem tudott volna megtenni. Tudjuk, Gagarin gépében is romlott el berendezés, mégpedig a fényképezőgép. Egyetlen kép sem készült a Földről. (Pedig azok jó bizonyítékok lehettek volna.) Gagarin pedig természetesen Bajkonurból indult. Semmi értelme nem lett volna átszállítani egy Vosztok-rakétát az ország másik oldalára, ahol ráadásul nagyobb kezdősebesség szükséges. Megjegyzem, a szovjetek egyáltalán nem jelentették be előre az indítás helyét. Az űrhajospárosról pedig csak annyit, hogy igaz, a Voszhod-2 utasai, Beljajev és Leonov tényleg a tajgnál szálltak le, üvöltő farkasok között. De megtalálták őket, és a repülést ettől még ugyanúgy nyilvánosságra hozták. Persze efféle fogadóbizottság sosincs. (Érdekes elképzelni, ahogy a „bizottság” tagjai távcsővel figyelik az űrhajót, hova fog leesni, hogy odaérjenek.) Az orvosok és a küldöttek csak a földet érés után indulnak el az űrhajóshoz. A másik információforrás sajnos a Spektrum TV, amely pedig sokszor jó dokumentumfilmet közöl (igaz, sok filmjük az UFO-megfigyelésekről szól). Ám ez a hír az Interneten is rajta van: Szergej Vlagyimirovics Iljusin (a híres Iljusin repülőgéptervező fia) öt nappal Gagarin előtt sikeres repülést hajtott végre. Ám Iljusin nem tudott katapultálni, bár a kemény leszállást túlélte. Mivel ezután nem volt „fotogén”, a küldetést nem hozták nyilvánosságra. Ezzel a verzióval is csak az a baj, hogy a Vosztok katapultálás nélkül is le tudott szállni, ejtőernyővel fékezett. (Az ekkor fellépő, későbbi űrhajóknál nagyobb megterhelésre az akkori kiképzésen mindenkit felkészítettek.) Ahhoz pedig nem fűzők megjegyzéseket, hogy az első repülést fotogén okokból titkosították. Egyébként kár, hogy a 20 fős csoportban nem szerepel Iljusin neve.

Változatok egy fényképre: Gagarin a küldőhely felé tartó autóbuszban. Az eredeti képet, melyen Tyitov, a tartalék űrhajós is látható, többféleképpen is retusálták

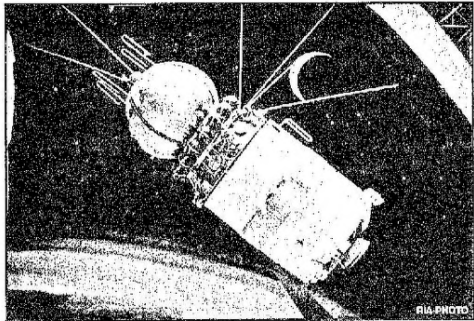
Gagarin világidő szerint 1961. április 12-én, 6 óra 7 perckor indult. Egy kör megtétele után, 7 óra 25 perckor kapcsolódtak be a fékezőrakéták, 7 óra 35-kor katapultált (ez biztonsági előírás volt az összes Vosztoknál, függetlenül az űrhajó állapotától), nyolc leött öt perccel ért földet ejtőernyőjével, majd a fotózás idejére visszament az űrhajóba. A moszkvai repülőtéren hatalmas küldöttség fogadta, köztük Hruscsov fő-

titkár-miniszterelnök és Gagarin családtagjai. Az esemény az egyik első élő televíziós közvetítés volt a Szovjetunió és az Egyesült Államok között.

Gagarin nővére így emlékezik a történetekre: „Vörös bársonyszőnyegen közlekedett felénk. Akkor hirtelen észrevettem, hogy kikötődött a cipőfűzője. Azért imádkoztam, hogy véletlenül el ne essen benne. Mint később kiderült, ő is erre koncentrált, hiszen nagyon kínos lett volna hasra esni ennyi ember előtt.”

A pletykák hamar terjedni kezdtek Gagarinról, legfőképpen a sajtónak köszönhetően. Az amerikai Daily News így ír: „Nem felel meg a valóságnak az az oroszok által közölt adat, amely szerint Jurij Gagarin egy Szmolenszk környéki paraszt fia. Mr. Gagarin valójában orosz herceg, II. Miklós-nak, az utolsó cárnak az unokaöccse...”

Visszatérése után még a szovjet sajtót is nehéz volt tőle távol tartani – de ezen nem is igen fáradoztak. Élete további éveit kamerák keresztútjében élte. Már április 28-án elindult első külföldi útjára, Csehszlovákiába. De volt még az Egyesült Királyságban, Magyarországon, Kubában, Brazíliában, Izlandon, Kanadában, Indiában stb. Nem véletlen, hogy Brazíliában egy újságíró ráragasztotta a „Hruscsov utazó nagykövete” címet. Az Egyesült Királyságban II. Erzsébet királynő és családja ebédrel fogadta Gagarint. Az űrhajós a királynő jobbán ült:

A Vostok űrhajó makettje

A Vostok-1 landolás után

„Maga a királynő is fogadta Jurijt. Beszélgetésükkor Gagarin zavarban volt, és így szólt: Felség, én nem vagyok olyan különleges ember, mint azt sokan hiszik; Angliában ezrével akadnak hozzám hasonlók. Ezért talán megbocsátja nekem, ha nem tudom helyesen használni a 30 részes ezüst étkezéslet minden egyes darabját. A királynő szája szegletében mosoly bujkált, és beismerte, hogy ő maga sem tudja mindet használni.”

Magyarországi látogatása során (augusztus 19–20.) Gagarin nagyon jól érezte magát. Több száz-ezer ember – szervezés nélkül – vonult az utcákra, a Hősök tere, a Kossuth térre és azokban a városokban, ahol Gagarin megfordult, hogy egy pillantást vehessenek az űrhajósra. Egy-egy autogram-osztásnál több tollat elhasznált. A fásztó protokolláris események (augusztus 20-án a Parlament kupolacsarnokában Dobi Istvántól pl. átve-

szi a Magyar Népköztársaság Zászlórendjének gyémántokkal ékesített I. fokozatát) mellett vadászon is részt vett.

Rév Mária, Gagarin tolmácsának visszaemlékezése: „Bár vadászpilóta volt, Jura nem örült annak, hogy vadászniia kell. Nem tartotta fairnek az állatok legyilkolását. Az autónk megállt egy helyen, amikor a fővadász a távolban észrevett egy szarvast. Szólt Gagarinnak, hogy próbálja meg lelőni. Gagarin szeme azonban rendkívüli volt, és meglátta, hogy az állatot kikötötték. Végképp elment a kedve a vadásztól. Amikor Gagarin végül nagy unszolásra rálőtt egy őzre, utána rögtön mondta: mellément, láttam, hogy az őz elmenekül. A fővadász nem hagyta annyiban: Nem, higgye el, lelőtte. Gratulálok. Bár Gagarin váltig állította, hogy nem talált a lövése, fél óra múlva a kísérők bemutatták Jurának a tetemet.”

1966-ban Gagarin engedélyt kapott az újabb kiképzésre. Ő lett a Szojuz-1 tartalék-pilótája (a Szojuz űrhajósa, Komarov visszatéréskor életét vesztette). 1968 márciusában a Szojuz-3 parancsnokának jelölték, de egy március 27-i MiG-15 gyakorlórepülésen életét vesztette.

„A tragédia másnapján rábukkantunk a másodpilóta maradványaira. De Gagarin holtteste nem került elő. Csupán a kabátját és néhány személyes holmiját találtuk meg. Előkerült a pénztárcája is, de őt magát nem találtuk meg. Így abban reménykedtünk, hogy maradt ideje a katapultálásra. Egész éjjel kerestük, de hiába. A katonai vezetés két egységet is küldött, hogy átfésüljék az erdőt. Végül másnap találtuk meg az összeroncólódott testet. Az orvosi jelentés szerint a bőrdzsekije mellett bukkantak fejbőrének egy részére. Amikor megláttam a frissen vágott haját és az anyajegyét, így szóltam: Nincs értelme tovább keresni, ő Gagarin.” (Alekszej Leonov, űrhajós)

„1968. március 27-én Jurij Gagarin repülőszerecséltenség áldozata lett. Tizenhat nap híján hét esztendeje annak, hogy 1961. április 12-én az első, embert szállító űrhajóval körülrepülte a Földet. Ugyanolyan történelmi dátum ez az emberiség történetében, mint 1957. október 4-e, az első szputnyik indításának napja. E két korszaknyitó eseménnyel együtt az űrkutatás elmúlt tíz esztendejében csaknem minden új nagy vállalkozást elsőként a szovjet űrtechnika valósította meg... Azóta ismerjük jobban a Földet, a Földet övező légkör mozgásait és az időjárását, amióta a Földet kívülről állandó ellenőrzés alatt tudjuk tartani. Ma már kifizetődő vállalkozásnak mutatkozik a televízió és rádió világadozásait szolgáló mesterséges égitestek felbocsátása. Azoknak számára, akik a jövőendő felelősségét hordozzák, még nagyobb feladatokat írt elő az űrkutatás. Laboratóriumokat kell telepíteni a Holdra, s az élet titkának megértéséhez el kell mennünk a szomszédos égitestekre. Az emberi tevékenységet messze túl kell terjeszteni a Föld határain, hogy életünket jobbá tegyük. Kozmikus távolságokat kell ehhez átszelnünk, roppant anyagi áldozatot kell érte hoznunk és kivételesen bátor egyének lelkiületére van szükség ezeknek a feladatoknak elvégzéséhez. Igazán bátor csak az lehet, aki tisztán látja a kockázat értelmét, akinek szívében jelen és jövőendő szervesen fonódik egybe. Ilyen ember volt Jurij Gagarin, minden idők legelső űrhajósa, a bátor úttörő, aki megnyitotta számunkra a Kosmosz kapuját. Jurij Gagarin nemcsak az emberek szívében él, mint feledhetetlen, kedves emberi egyéniség – a tudomány halhatatlanjai között őrizi meg emlékét az egész emberiség.” (Dr. Kulin Györgynek a TV-ben 1968. március 28-án elmondott megemlékezése)

HORVAI FERENC